

ЗАВОД ЗА ЗАШТИТА НА СПОМЕНИЦИТЕ НА КУЛТУРАТА И
МУЗЕЈ – СТРУМИЦА

INSTITUTE FOR PROTECTION OF THE MONUMENTS OF
CULTURE AND MUSEUM

STRUMICA

MUSEUM CHRONICLE

**(COLLECTION OF WORKS ON THE OCCASION
OF 65TH ANNIVERSARY OF “INSTITUTE AND
MUSEUM” - STRUMICA)**

Strumica
2017

ЗАВОД ЗА ЗАШТИТА НА СПОМЕНИЦИТЕ НА КУЛТУРАТА И
МУЗЕЈ – СТРУМИЦА

МУЗЕЈСКИ ЛЕТОПИС
(ЗБОРНИК НА ТРУДОВИ ПО ПОВОД 65 ГОДИНИ
„ЗАВОД И МУЗЕЈ” - СТРУМИЦА)

Струмица
2017

УРЕДНИЧКИ ОДБОР

м-р Васил Ѓоргиев-Лиќин, главен уредник

членови:

Александар Циќимов
Живко Велковски
Радмила Ташева
Маргарита Атанасова
Славица Тасева,
Илија Сувариев
Ване П. Секулов

м-р Зоран Рујак
Василка Ѓеоргиева
Пенка Мишева
Бранко Ѓоргиев
Никола Маглешев
м-р Душко Цветанов

CIP - Каталогизација во публикација
Национална и универзитетска библиотека “Св. Климент Охридски”,
Скопје

94(497.7)(082)

МУЗЕЈСКИ летопис : (зборник на трудови по повод 65 години
„Завод и музеј “- Струмица) / [главен уредник Васил Ѓоргиев-Лиќин]. -
Струмица : НУ Завод за заштита на спомениците на културата и Музеј,
2017. - 164 стр. : илустр. ; 25 см

Фусноти кон текстот. - На наспор. насл. стр.: Museum chronicle : (collec-
tion of works on the occasion of 65th anniversary OF “Institute and Museum”
- Strumica). - Библиографија кон трудовите. - Summary кон трудовите

ISBN 978-608-65524-9-7

а) Македонија - Историја - Зборници
COBISS.MK-ID 104657418

ЗАВОД ЗА ЗАШТИТА НА СПОМЕНИЦИТЕ НА КУЛТУРАТА И
МУЗЕЈ – СТРУМИЦА
ОДДЕЛЕНИЕ ЗА ИСТОРИЈА И ИСТОРИСКО КУЛТУРНО НАСЛЕДСТВО

ЕДИЦИЈА - ЛУБИЛЕИ
КНИГА 2

ПРИГОДНИ ПРИЛОЗИ

SUITABLE ARTICLES

***Напомена:** за дел од презентираните погледи и мислења во објавените прилози во Зборникот на трудови уредничкиот одбор ги смета како лични ставови на авторите.*

доц. д-р ОЛИВЕР ЦАЦКОВ
 Универзитет „Гоце Делчев“ - Штип

ВЛИЈАНИЕТО НА СТРАНСКАТЕ ПРОПАГАНДИ ВРЗ КНИЖЕВНОТО ТВОРЕШТВО НА МИЛАДИНОВЦИ

Периодот од втората половина на 18 век до првата половина на 20 век е најтешкиот во историјата на македонскиот народ, кога покрај турскиот, економски неподнослив режим македонското население било изложено на засилени акции од страна на пропагандите на соседните балкански држави Бугарија, Србија, Грција, како и римокатоличката и романсковлашката пропаганда. Тргувајќи од своите интереси, балканските држави развиле огромна пропагандна активност, сè со цел да го запрат историскиот развој на македонскиот човек, односно да го насочат кон сопствените интереси. При спроведувањето на своите пропаганди уфрлувале свои чети, сè со цел да се наметне, на еден перфиден начин, дека во Македонија живее нивен народ, а преку ова и заграбување на земјата да го наметне своето образование, култура, религија, политичко влијание, предизвикувајќи делби и братоубиствени конфронтации.

Најстара била грчката пропаганда. Грчката патријаршија настојувала, преку црквите и училиштата, да подготви пат за освојување на делови од Македонија. Оваа пропаганда сакала да докаже дека Македонија е грчка земја и дека треба да се присоедини со Грција. Атина, преку својата дипломатија се определила за Македонија заради плодните македонски полиња, а со тоа да го реши проблемот со исхраната на своето население и сопствено богатење. Грчката патријаршија, својата црковна служба ја изведувала на македонската територија на грчки јазик. Во Македонија, доверувајќи им ја пропагандата на своите конзули, грчката власт настапува со сите средства на располагање. На една страна, употребувајќи терор и насилство и развивајќи шпионска мрежа, а од друга страна отворала голем број на образовни институции чија основна намера била ширење на грчкиот јазик, писменост и асимилирање на македонското население.

Покрај оваа пропаганда, исто така засилена активност на македонските територии дошла и од страна на српската пропаганда. Во Белград акциите ги водел Главниот одбор на четничката организација, а зад него стоело Министерството за надворешни работи како водечка организација. Покрај нив, значајна улога имала и СПЦ која барала

цела Македонија да ѝ припадне на Србија. Првите чекори кои ги презела српската пропаганда биле барањата да се дозволи отворање цркви, училишта, здравствени установи во Македонија и сл. Српската вооружена пропаганда слична како и грчката, во постигнувањето на својата цел вршела грабежи, насилства над невиното македонско население. Таа успеала под силен притисок или, пак, со методот „помош на сиромашни родители“ да испраќа одлични македонски ученици во големите образовни центри, сè со цел од нив да направи големи Срби кои подоцна, кога ќе се вратат во својот роден крај, да истакнат дека Србија е колевка на српството. Најмлада, најактивна била бугарската пропаганда и за таа цел бугарскиот двор ќе ангажира средства да ја засили со целата своја жестина, употребувајќи најразновидни интриги и шпекулации. Во овие настојувања на Бугарскиот двор многу ќе допринесе и егзархискиот апарат. Слично како и грчката, српската и бугарската пропаганда се служела со отворање на егзархиски училишта, цркви, во кои црковната служба се вршела на бугарски јазик, како и во училиштата. Сето ова ќе предизвика судири на македонската интелигенција со бугарската егзархија кои ќе резултираат со стагнација на развојот на школството.

Основна задача на владите на Бугарија, Србија и Грција била да се мистифицира и фалсификува македонското историско минато, со цел да се покаже грчкото, српското или бугарското потекло на македонскиот народ. Можеби за ова најилустративни се зборовите на Петар Бојаџиски „во сите досега публикувани книги за денационализаторската и асимилаторска политика на странските пропаганди во Македонија, основна поента се става на улогата на црквата и црковно-училишните општини како две најзначајни алки за спроведување на зацртаната политика. Опстојното анализирање на оваа политика и начинот на нејзното спроведување меѓу македонскиот народ го наметнува сознанието дека, не помала улога за нејзината целосна реализација, одиграла и здравствено - социјалната политка која успела да привлече голем број Македонци кон грчката, српската, бугарската, романската и католичката кауза“¹.

Со укинувањето на Охридската архиепископија, Цариградската патријаршија веднаш ги потполнила со Грци - фанариоти, особено, јужните македонски епархии. Наместо дотогашната служба на црковнословенски јазик, во црквите се воведувала служба на грчки јазик. Грчките владици - фанариоти од Цариградската патријаршија, форсирајќи го грцизмот, свесно оделе кон уништување на словенската писменост и култура, негувани од Охридската архиепископија пред нејзиното укинување. Освен, црковниот живот (кој бил во рацете на Цариградската патријаршија) под нивно влијание било школството и целокупниот

¹ Петар Бојаџиев, Здравствено-социјалната политика на странските пропаганди во Битола, МАИМ, Штип, 2003, 32.

просветен и културен живот. Грчката влада пристапила кон отварање на бесплатни грчки училишта, интернати во секој град во Македонија, за да се воспитуваат учениците во грчки дух и култура.

Во развојот на македонската просвета и култура, како и во подигањето и зацврстувањето на македонската национална свест, од значајна улога е појавата на македонските преродбеници. Тие придонеле за афирмација на македонскиот народ како посебен, кој со своите духовни и национални вредности по ништо не заостанувал од другите народи. Најкарактеристично за оваа појава е времето од 30-тите години до 70-тите години. Деветнаесеттиот век претставува вистинска епоха во историскиот и национален развој на македонскиот народ, епоха на неговата култура и национална преродба.

Погрчувањето добива многу силен замав, особено во почетокот на 19 век, и почнало да се проширува и во јавниот живот меѓу граѓанството. Нашата интелигенција, школувана во високите грчки училишта била искрен поклоник на грчката култура и образование, така што сите подоцнежни македонски преродбеници пред тоа биле еленофили. Такви биле Димитар и Константин Миладинови, Рајко Жинзифов, Јанаки Стрезов, Партениј Зографски, Кузман Шапкарев, Григор Прличев и други. Тие, подоцна ќе осознаат дека македонскиот народ е непокорен, силен, достоинствен и секогаш цврсто ќе стојат во барањата за свој јазик и националност, станувајќи силни противници на влијанието на странските пропаганди во Македонија.

Покрај сето што е речено во науката за бурниот и темпераментен борец и прв Македонец, собирач на народни умотворби во широк размер, за Димитрија, како и за првата вистинска чувствителна поетска фигура во нашата книжевност, за Константин “остануваат уште низа нерасветлени, необјавени прашања во однос на нивниот живот на книжевната и нивната политичка и национална работа”².

Така, на пример, многу не ни е познато влијанието на странските пропаганди врз книжевното творештво на Миладиновци кое може да го поделиме на два периоди. Првиот период од школувањето на Браќата Миладиновци е поврзан со манастирските училишта во кој се предавало на грчки јазик. Тие ја изучувале грчката книжевност, поезија, а скоро 20 години како грчки воспитаник Димитрија предавал грчки јазик во македонските грчки училишта. Истовремено ја ширел грчката култура, обичаи, традиција и историја. Вториот период почнува од 1855 до смртта на двајцата браќа за кои, иако со сигурност се тврди дека се отруени во царигратските зандани, сепак, нивната смрт останува до денес своевидна енигма која бара свое истражување.

Биографот Филип Томов знае дека Партение минал низ Охрид,

² Миладиновци, Зборник, Просветно дело, Скопје, 2002, 11.

каде што се сретнал со својот ученик Димитар Миладинов, со кого одат во Галичник во манастирот Св. “Јован Бигорски”. Оваа средба меѓу нив, во 1851 година, била значајна за втемелување на една тесна врска и постојана соработка. Контактите кои почнале, веројатно веднаш, никогаш не биле прекинувани, дури и посебно биле интензивирани во шестата деценија од 19 век.

Патриотските чувства кај Димитар Миладинов дошле до силен израз кога во Кукуш се разгорува борбата за еманципација од грчкото, црковноучилишно влијание.

Кон крајот на 1855 г. отпочнува неколкумесечниот престој на Димитар Миладинов во Сараево, Сремски Карловац, Нови Сад и Белград. Престојот на Димитар Миладинов во Србија и во другите јужнословенски земји е означен од видни негови соборци и следбеници како преломен момент од неговиот општественички живопис. Патувавањето на Димитар Миладинов во Србија, во градовите Белград, Нови Сад и Карловци е, исто така, интересен момент од неговиот живот. Овде му било понудено да предава грчки јазик во училиштата, меѓутоа тој категорично отфрла, потврдувајќи ја уште еднаш својата македонска национална припадност. Оваа понуда не е случајна бидејќи српската интелигенција, во личноста на Димитар Миладинов, гледа лик со извонредни интелектуални способности. Блиските контакти на Миладинов со тогашната српска, интелектуална елита и политичари, нив им овозможила ширење на српската пропаганда во Македонија. Впрочем, Миладинов пророчки можел да ги увиде намерите на српските власти и затоа ќе се врати во Македонија, со уште посилна волја да придонесе за ширењето на македонската култура и јазик меѓу народот. Во 1856 година, во Струга станал учител и Кузман Шапкарев, човек со благ карактер, необично внимателен кон луѓето, тој успеал времено да ги смири духовите во градот, иако и самиот уште предавал на грчки јазик, а стружани имале доверба во него. Во 1857 година, Шапкарев одржал прв јавен испит на своите мали ученици, во присуство на владиката Мелетие Велички, инаку голем непријател на словенството, а подоцна и еден од виновниците за трагичната смрт на Струшките браќа. Истата година, Димитар Миладинов го испраќа историското писмо до кукушките првенци, во југоисточна Македонија. Тој им пишува на 27 октомври 1857 година: “ О, колку ми е срам што на грчки ги изложувам своите словенски чувства и што одвај неодамна почнав да читам, да пишувам и да разбираам словенски. Но, која е причината? Грците - архиереи, кои ги изгореа насекаде словенските пергаментски книги во манастирот „Св. Наум“ (крај Охрид), во манастирот “Кичевска Пречиста“, во Трескавец (Златоврв), околу Битола, Преска и други места. Така грчките архиереи, оскатувајќи го

словенското духовенство, ни го одзедоа драгоценото богатство на нашата народност и од тогаш се запазија само траги од словенски книги, чувани во засолнети места“.

Во шеесеттите години на деветнаесеттиот век започнало силно незадоволство на македонскиот народ против фанариотската, грчката патријаршија, а воедно се засилила и идејата за поставување на македонски владици и воведување на македонска служба во црквите. Носители на ваквите идеи биле учителите, трговците, занаетчиите и селаните кои барале преземање на црквата од Патријаршијата и истерување и не признавање на грчки владици. Во првите редови на овие “борци” се наоѓал народниот трибун и пламениот патриот Димитар Миладинов од Струга. Позната е неговата статија „Како го пречекале охридните владиката Мелетија“ печатена во Цариградски весник број 482 од 7.05. 1860 година. Во статијата се зборува за силниот отпор на Охридани и околината, кои не го сакале Мелетија за свој владика³.

Меѓутоа, колку и да биле силни и насилствени овие пропаганди останале без краен резултат бидејќи покрај Димитар, за зајакнување на македонската национална свест, имал допринос и неговиот помал брат Констатин, кој подолго време престојувал во Русија, но постојано притиснат од желбата да се врати во Македонија, тука да ги напише првите уметнички песни кои, воедно, значат и почеток на македонската поезија која својот највисок дострел ќе го достигне во 1939 година, со збирката на Кочо Рацин „Бели мугри“. Ретко во литературата може да се најде песна со такви силни патриотски чувства како што е неговата Т`га за југ “...тамо во срце кавал да свирим, с`нце да зајдвит јас да умрам”.

По смртта на Браќата Миладиновци ќе настапи нов период на странските пропаганди, овој пат преку бугарската егзархија која по своите методи не само што не се разликувала од Цариградската патријаршија туку, напротив, била уште побезскрупулозна и агресивна. Работата на Димитар Миладинов, како и поезијата и Зборникот на неговиот брат објавен во 1861 година, се само уште една потврда дека љубовта кон родната земја не може со ништо да се замени.

За жал, овој притисок врз македонскиот идентитет и култура трае и до ден - денес.

---

³ Љубен Лапе, Одбрани текстови за историјата на македонскиот народ, 2 дел, Скопје, 1965, 121.

Библиографија

- МАНУ, Животот и делото на браќата Миладиновци, научен собир по повод 120 години од смртта, Скопје, 15-16 окт. 1982.
- Александар Трајановски, Историја на Македонија XIX век, Скопје, 1992.
- Доне Пановски, Учебникари и просветители, Скопје, 1992.
- Харалампие Поленаковиќ, Преродбеникот Партеније Зографски, во кн. Бигорски научно-културни собири 1976-1977, Скопје, 1978.
- Љубен Лапе, Одбрани текстови за историја на македонскиот народ, 2 дел. Скопје, 1965.
- Петар Бојациев, Здравствената социјална политика на странските пропаганди во Битола, Штип, 2003.
- Миладиновци, Зборник, Просветно дело, Скопје 2002

Oliver Cackov, associate profesor Phd

University of "GoceDelchev" - Shtip

Summary

The period from second half of 19th century to the first half of the 20th century are the most difficult years in the Macedonian history. On one side there was a heavy economic discipline of the Turkish regime, and on the other there were also intensified international propaganda campaign of the neighboring Balkan states, as well as Roman Catholic and Roman-Vlach propaganda. Stemming from its interest Balkan countries have developed enormous propaganda activities aimed to stop historical development of the Macedonian man to actually transfer them to his own interests. In carrying out these promotional activities there aren't selected resources that were supposed to impose their culture, education, religion, political influence. This paper shows exactly what time when the brothers Miladinovci had the most importance in strengthening the Macedonian national consciousness.

СОДРЖИНА

ВОВЕДНИ ЗАБЕЛЕШКИ.....	7
ЦВЕТАН ГРОЗДАНОВ, МЕСЕЦОСЛОВОТ НА АСЕМАНОВОТО ЕВАНГЕЛИЕ И ПОСТАРИОТ МОНУМЕНТАЛЕН ЖИВОПИС ВО МА КЕДОНИЈА.....	13
ВОЈИСЛАВ САРАКИНСКИ ВАНЧО ЃОРЃИЕВ, ПОВТОРНО ЗА ОРБЕЛОС – ПРИЛОГ КОН ТОПОНИМИЈАТА НА АНТИЧКА МАКЕДОНИЈА.....	27
АЛЕКСАНДАР АТАНАСОВСКИ, ВРСКИТЕ ПОМЕЃУ МАКЕДОНИЈА И ХРВАТСКА ВО СРЕДНИОТ ВЕК.....	42
ВАСИЛ ЃОРГИЕВ-ЛИКИН, ЛЕТОПИС ЗА ЖИВОТОТ И ДЕЈНОСТА НА СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ.....	54
ЗОРАН РУЈАК, СРЕДНОВЕКОВНАТА ФОРТИФИКАЦИЈА НА ЦАРЕВИ КУЛИ-СТРУМИЦА (ОД 11 ДО 14 ВЕК).....	80
ДУШКО ЦВЕТАНОВ, СРЕДНОВЕКОВНИ НЕКРОПОЛИ ВО СТРУМИЦА И СТРУМИЧКО (XI - XIVвек): преглед, убдикација и поврзаност со црквите.....	102
ЕЛИЦА МАНЕВА, НАУШНИЦИ ОД НЕКРОПОЛАТА ВОДОЧА КАЈ СТРУМИЦА.....	118
ВИКТОР НЕДЕСКИ, СВЕТИ КОНСТАНТИН КАВАСИЛА КАКО СТРУМИЧКИ ЕПИСКОП.....	135
ЃОРДАН ТАБОВ, ЮСТИНИАНА ПРИМА И ИМПЕРАТОР МАНУИЛ КОМНИН.....	144
ДОБРИЛА МИЛОВСКА, ПРОТОПОП ЈОАН КРАТОВСКИ- КНИЖЕВНИК И ИЛУМИНАТОР ОД XVI ВЕК.....	157

НИКОЛА Д. САРАЛИЈА, МАНАСТИРОТ СВ. БОГОРОДИЦА ЕЛЕУСА ВО ВЕЛЈУСА – КУЛТУРЕН И ДУХОВЕН ЦЕНТАР НИЗ ВЕКОВИТЕ.....	172
ПЕТАР НАМИЧЕВ / ЕКАТЕРИНА НАМИЧЕВА, ПРОСТОРНИ ОСОБЕНОСТИ НА ТРАДИЦИОНАЛНАТА ГРАДСКА КУЌА ОД 19 ВЕК ВО СТРУМИЦА.....	181
ВЕРА СТОЈЧЕВСКА АНТИЌ, ОД ИСТРАЖУВАЊАТА НА ХРИСТИЈАНСКИ ОБЈЕКТИ ВО СТРУМИЧКО, ВО 2008 ГОДИНА.....	196
АНА ВИТАНОВА РИНГАЧЕВА, МИСТИЧНОТО ПАТУВАЊЕ НА ЈУНАКОТ ВО ЗАДГРОБНИОТ СВЕТ – ШАМАНИСТИЧКИ МОТИВ ВО СКАЗНИТЕ ОД СТРУМИЧКИОТ РЕГИОН (АНАЛИТИЧКИ ПРИСТАП).....	202
ОЛИВЕР ЦАЦКОВ, ВЛИЈАНИЕТО НА СТРАНСКИТЕ ПРОПАГАНДИ ВРЗКНИЖЕВНОТОТВОРЕШТВО НА МИЛАДИНОВЦИ.....	225
ЛИЛЈАНА МАКАРИЈОСКА, ХРАНАТА ВО МАКЕДОНСКАТА ОБРЕДНО - ОБИЧАЈНА ПРАКТИКА (ОД ЕТНОЛИНГВИСТИЧКИ АСПЕКТ).....	231
САШО ЦВЕТКОВСКИ, ИКОНАТА НА СВ. ГЛИКЕРИЈА ОД ГАЛЕРИЈАТА НА ИКОНИ ВО СТРУМИЦА.....	244
ДАВЧА СПАСОВА, ЕДНА БРОНЗЕНА ИКОНА СО ПРЕТСТАВА НА СВ. КИРИК И ЈУЛИТА ОД ВОДОЧА.....	257
ПЕНКА МИШЕВА, ПОСМРТНИ ОБИЧАИ ВО СТРУМИЧКО, С. МОНОСПИТОВО.....	266
ИЛИЈА СУВАРИЕВ, ПОДАТОЦИ ЗА ВЕЌЕ ИЗУМРЕНИ ЗАНАЕТИ ВО СТРУМИЦА.....	280
РОБЕРТО ТРАЈКОВСКИ, ВОЕНИТЕ ДЕЈСТВИЈА НА ВЕРМАХТОТ ЗА ЗАТВОРАЊЕ НА СТРУМИЧКИОТ ПРЕВОЈ, ВО ТЕКОТ НА СЕПТЕМВРИ 1944 ГОДИНА.....	289

БРАНКО ЃОРГИЕВ, ОРУЖЈЕ КОРИСТЕНО ОД БОРЦИТЕ НА ЧЕТВРТАТА МАКЕДОНСКА УДАРНА БРИГАДА.....	294
ИВАН КОТЕВ, МАКЕДОНСКАТА НАРОДНА ПЕСНА ЗА НАРОДНООСЛОБОДИТЕЛНАТА БОРБА ВО СТРУМИЧКО.....	307
ДРАГАН ЃЕОРГИЕВ, ОСВРТ КОН ПУБЛИКАЦИЈАТА, КАТАЛОГ-ОРУЖЈЕ И ВОЕНА ОПРЕМА ОД ЗБИРКАТА НА ЗАВОДОТ И МУЗЕЈ-СТРУМИЦА.....	323
НАДА БАЈРАКТАРОВА, ДОКУМЕНТИ ЗА МОИТЕ ПРЕДЦИ –БЕЖАНЦИ.....	326

ЗАВОД ЗА ЗАШТИТА НА СПОМЕНИЦИТЕ НА КУЛТУРАТА И
МУЗЕЈ – СТРУМИЦА

МУЗЕЈСКИ ЛЕТОПИС
(ЗБОРНИК НА ТРУДОВИ ПО ПОВОД 65 ГОДИНИ „ЗАВОД И МУЗЕЈ” -
СТРУМИЦА)

За издавачот
Василка Георгиева

Лектор
д-р Виолета Крстеска

Превод од македонски на англиски јазик
Македонка Маџирова

Компјутерска обработка
Никола Новески

Печат
ДПТУ ФОКУС РЕПРО, дооел - Скопје

Тираж
300 примероци

Печатењето на Зборникот на трудови е помогнато од
Министерството за култура на Република Македонија

Министерство за култура